

Csehák Hajnalka

Üzenet a zaciból

Ezt a kifejezést: „zacis vagyok”, néhány évvel ezelőtt egy hosszú hajú, szokatlan hanglejtéssel beszélő fiú szájából hallottam. Zavarba jöttem, amikor az egykedvű mondat elhangzott. T. észrevette a zavaromat, és kissé támadó, kissé provokatív hangsúllyal azt kérdezte: „Miért? Maga szerint nem így van? Bedobtak minket a zaciba. Nem kellünk senkinek. Selejtekk vagyunk.” Még mosolygott is hozzá. Ez fájt a legjobban.

Hogy kerül a csizma az asztalra, a gyermek a zaciba?

Azokat a gyermekeket veszik gyermekvédelmi gondoskodásba, akik súlyosan veszélyeztetettek, és a veszélyeztetettséget a családban nem sikerül megszüntetni.

Mitől lesz veszélyeztetett egy gyermek?

A köznyelv szerint veszélyeztetettségnek nevezik azokat a helyzeteket, amelyek beavatkozásra adnak okot. Ha úgy látjuk, hogy valaki veszélyben van, ősi ösztöneinknél és emberi természetünkönél fogva úgy érezzük, hogy valamit tennünk kell a veszély elhárítására.

A jogszabály a veszélyeztetettség fogalmát a következőképpen határozza meg: „veszélyeztetettség: olyan – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult – állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza.” (31/1997. törvény) Láthatjuk tehát, hogy a jogszabály nagyon általánosan határozza meg a veszélyeztetettség fogalmát, pedig jogos a szakemberek panasza: szükség volna egyértelműbb, a kereteket kicsit pontosabban meghatározó törvényi útmutatásra.

Az alábbi történetben szereplő gyermek értelmi fejlődését a törvény szavát képviselő szakember véleménye szerint az iskolai mulasztások, valamint az apa nem együttműködő magatartása súlyosan gátolták, ezért elindították a gyermek kiemelését a családjából.

Kisiskolás korú roma gyermek, nevezzük L-nek. L hagyományörző roma családban élte az életét, és mi tagadás, az iskolát nem látogatta példamutató rendszerességgel, de azért eleget tett a kötelezettségeinek. „Erős közepes” volt a tanulmányi eredménye, amely mögött az osztályfőnöke szerint is valós tudás állt. L-nek súlyosan megbetegedett az édesanyja. Az orvosok elmondták az apának, hogy a feleségének néhány nap van hátra az életéből. Az apa úgy döntött, hogy a gyermeket nem kényszeríti iskolába, hadd maradjon az édesanyja mellett. Az édesanya három nap múlva elhunyt. A család mély gyászba borult. Bezárkóztak, és a szűk rokonságon kívül senkit sem engedtek be magukhoz, ők sem léptek ki az utcára. Gyászoltak. A gyermek nem járt iskolába, ezért az iskola jelezte a hiányzást. A jegyzői gyámügy felkérte a gyermekjóléti szolgálatot, hogy járjon utána, mi történt a gyermekkel. A családgondozó L. édesapjától - a kapuban állva - megtudta, hogy milyen tragédia érte a családot, és hogy a gyermek hat hétig a családdal együtt gyászol, addig nem megy iskolába sem. Óriási botrány lett a dologból, az apa „nem működött együtt” a hatóságokkal (ő csak annyit akart, hogy

hagyják békében gyászolni), a gyermeket hajszál híján kiemelte a hivatalos eljárás a családból.

Nem részletezem, hogy hány szakember hányféle szabályt sértett azért, hogy L. az édesapjával maradhasson, a hagyományaiknak megfelelően meggyászolhassa az édesanyját, és ne vegyék gyermekvédelmi gondoskodásba. Ezt a gyermeket súlyosan veszélyeztetettnek, az apát elhanyagoló szülőnek nyilvánították. Pedig a gyermeknek azt a jogát sem vitathatja el senki, hogy a saját hagyományai szerint gyászoljon. Arról nem is beszélve, hogy a pszichés fejlődését, az őt ért csapás feldolgozását milyen nagy mértékben segítette, hogy nem egyedül kellett küszködnie a veszteségével, hanem megfelelő időt és módot kapott a gyásza megéléséhez. Nem kellett úgy tennie, mintha semmi sem történt volna, miközben összeomlott gyermeki világa. Ez a gyermek pontosan tudja már, hogy az élete sohasem lesz olyan, mint amikor élt az édesanyja. A hagyományőrző gyász rítusai segítségére voltak a fájdalom elviselésében. Az édesanya halálával elveszett biztonság érzetét kicsit pótolta a család összetartása, a közös siratások, a közös gyász, a fájdalom kikiabálása.

Azóta eltelt néhány év. L nem depressziós, és az iskolát is sikeresen (közepes átlaggal) végzi. Rossz belegondolni, mi lett volna a sorsa, ha akkor az iskolai mulasztásai és az „apa elhanyagoló magatartása” miatt kiemelik a családjából.

Meglátásom szerint a veszélyeztetettség nagyon általános kifejezés. A veszélyeztetettség jogi megfogalmazásán nem kevesebb múlik, mint hogy az állam milyen mértékig avatkozhat be egy család életébe, és mikor korlátozhatja a szülő jogait. Ezért volna nagyon fontos, hogy egyértelműen tudja a szülő is és a gyermekvédelmi szakma is, mikor van egy gyermek olyan veszélyben, hogy be kell avatkozni. Csak pontosan meghatározott probléma esetében képzelhető el a megfelelő megoldási módok megtalálása és a probléma eredményes kezelése.

A veszélyeztetettség fogalmának sokszínűsége

A veszélyeztetettséget mint jelenséget felfoghatjuk jogi fogalomként. Ha ebben gondolkodunk, akkor a gyermekvédelemnek azokban az esetekben kell fellépnie a gyermek érdekében, amelyeket a jogalkotó meghatároz. Ezek az esetek meglehetősen konkrét helyzetekre vonatkoznak, szűkebb körűek, és kevesebb önálló döntést engedélyeznek a segítő szakma számára.

A veszélyeztetettség felfogható betegségnek is. Ha így közelítjük meg a kérdést, akkor a gyermekvédelem feladata, hogy felismerje és kezelje a gyermek testi vagy pszichés tüneteinek együttesét. A veszélyeztetettség felismerése a szakember számára azt jelenti, hogy azonosítja a szindrómához tartozó egyes tüneteket, az okokat és a következményeket. Ezek után pedig felkutatja és elérhetővé teszi a gyermek számára a megfelelő segítséget.

Újabb megközelítés szerint a gyermekvédelemre azok a deviáns magatartások, illetve ezek következményei tartoznak, amikor a szülő nem tesz eleget a gyermek nevelésével, gondozásával kapcsolatos feladatainak, illetve, amikor a gyermek antiszociális magatartása nyilvánvalóvá válik. A szakemberek ilyen esetekben azt vizsgálják, hogy a szülő eleget tesz-e a szülői kötelezettségeinek, hol van az a pont, ahol ki kell mondani a szülő alkalmatlanságát, és a deviáns magatartás, mint saját döntésen alapuló viselkedés, mennyiben róható fel a gyermeknek.

Az elméletileg elkülöníthető felfogások a valóságban egymással összefonódva jelentkezhetnek. A meghatározásoktól függetlenül biztos pontnak tekinthető, hogy veszélyeztetettség esetén a gyermek érdekei valamilyen hátrányt szenvedtek, vagy valami súlyosan sértette azokat.

Megnyugtató viszont, hogy egyre kevesebb a kirívó eset, a túlkapás a szakemberek munkájában. Érezhetően kezd kialakulni egy – tapasztalatokon alapuló – konszenzus a szakma különböző területei között.

A család, a szülő joga az autonómiára

Amikor a gyermekvédelmi rendszer beavatkozik a család életébe, e beavatkozás mélysége attól függ, hogy a gyermek érdeke milyen mélyen és milyen mértékben sérül. Magyarországon, a magyar nevelési kultúrában még erősen tartja magát az „én házam, az én váram” nézet. Ennek megfelelően sok szülő hangoztatja, amikor a gyermekvédelmi szakemberek látókörébe kerül, hogy az „én gyermekem, azt csinálom vele, amit akarok, senkinek semmi köze hozzá.”

Vannak egészen szélsőséges esetek is. Sosem felejttem el annak a férfinak a szavait, akivel azért kerültem kapcsolatba, mert a saját lányát molesztálta. Már vagy fél órája próbáltunk egymással szót érteni, amikor egyszer csak kifakadt: „Maga meg mit értetlenkedik itt? A kisszéket is azért csinálja az ember, hogy ráüljön.”

A fenti példa ugyan kirívó, ám nem vitatható, hogy a társadalomban sokféle érték érvényesül a család szerkezetével és a családtagok viszonyával kapcsolatban. Vannak családok, ahol demokratikus nézeteken, egyenlőségen, egymás kölcsönös megbecsülésén alapul a családtagok viszonyrendszere.

Másutt a hagyományos, hierarchikus családmodell él, az apa minden körülmények között birtokolja a családfő szerepet, a nők elfogadják a tradicionális feleség és anyaszerepet. Ezekben a családokban a szülők fenntartják maguknak a gyermek irányításának jogát, amely a gyermek teljes fizikai, értelmi, érzelmi függését hangsúlyozza, és ezekben a családmodellekben gyakran elfogadott a családon belüli erőszak is.

Fontos kérdés, hogy a társadalmi értékítélet milyen mértékű devianciát tekint veszélyeztetőnek. A veszélyeztetettséggel kapcsolatos szemlélet a társadalmi változásokkal párhuzamosan módosul.

Napjainkban a „sláger téma” a családon belüli erőszak elleni hadüzenet. A családon belüli erőszakot társadalmi problémának minősítették, és ebben szerepe van a gyermekvédelemnek

i

s

Örvendetes módon megnövekedett a szakemberek, majd a társadalom érzékenysége a fizikai, lelki, szexuális bántalmazás iránt.

A bántalmazás különböző kategóriái mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap az elhanyagoló szülői magatartás. Az elhanyagolás mértékét tekintve fontos különbséget tenni a mérsékelt súlyú, a közepes súlyú, és a nagyon súlyos elhanyagoló magatartás között.

Néhány jellegzetes ok, amiért gyermekek gyermekvédelmi gondoskodásba kerültek

Fizikai bántalmazás

R. értelmes, intelligens, 16 éves fiú. Gyermekotthonba kerülésének oka: fizikai bántalmazás, nevelő apja vascsővel ütötte. T. 19 éves, 3 évvel ezelőtt került másodszor a gyermekvédelmi rendszerbe. Mutatja az arcát, hogy melyik részen érzéketlen. Oda annyi ütést kapott, hogy ma már meg sem érzi, ha ott meglegyintik. Mintha nem lennének benne fájdalomérző idegek – mondja, zavartan nevetgélve.

Érzelmi vagy pszichikai bántalmazás

V. 13 éves, szomorú szemű fiúcska. Nevelőapja nem akarja látni a családban. Az édesanya válaszut elé került: vagy az élettársa, vagy a gyermeke. Az előbbi választotta. V. minden módon tiltakozott, mire az anya a szemébe mondta: nem kellesz. Ha olyan jó leszel, mint egy angyal, akkor sem kellesz. A gyermek a saját vérével írta a falra: itt jártam. Jelenleg is két pszichológus segíti veszteségének feldolgozásában.

Szexuális abúzus

A dolgok természetéből fakadóan az abúzus többnyire lányokat sújt. "Házi" felmérés tapasztalata szerint 12 fős lakásotthon lakói közül 9 lány szexuális erőszak vagy rendszeres molesztálás áldozata lett, mielőtt gyermekvédelmi gondoskodásba került. A lányok életkora az abúzus idején 8- 14 év volt.

Fizikai elhanyagolás

3 hónapos csecsemő, akit rendszertelenül etettek, időnként napokon át mindössze cukros vizet kapott. Reggel 6 órakor a fészker háta mögött sírt - a szülei kitették, hogy ne hallják olyan hangosan a sírását, nyugodtan tudjanak aludni.

Egészségügyi elhanyagolás

Sok példát látunk erre, kezdve a tetvességtől, a gombás fertőzéseken át a maradandó károsodást okozó betegségek kezeltetésének elmulasztásáig. Sajnos nem egyedi, de kirívó példája az egészségügyi elhanyagolásnak, amikor a lázas gyermeket nem mutatták meg orvosnak, és ez a gyermek életébe került.

A gyermek elhagyása

T. édesanyja külföldre távozott, mert ott vállalt munkát. T. testvérét magával vitte, a 14 éves „nagyfiút” otthon hagyta egyedül, felnőtt felügyelet nélkül. Minderről még T. édesapját sem értesítette. T. eljárt az iskolába, és ha éppen nem volt ennivalója, éhezett. A szomszédok figyeltek fel rá, az ő jelzésük nyomán került T. gyermekotthonba.

Oktatás elhanyagolása

Talán a leggyakoribb ok, ami elhangzik a gyermekvédelmi elhelyezési értekezleteken. Ez a mulasztás jól látható, bizonyítható, és a legtöbb esetben könnyen tetten érhető. Nagy hangsúlyt kap, jóllehet az iskolától való távolmaradás mindig más problémáknak a

következménye. A gyermek problémái, még ha titkolják is, az oktatási intézményben láthatóvá és nevesíthetővé válnak.

Veszélyektől való megvédés elmulasztása

A gyermekkorú K. napi rendszerességgel felnőtt felügyelete nélkül csavarog. M. 16 éves kislány, rendszeresen ki van téve annak, hogy a főbélő szexuális ajánlatait hallgassa. Az édesanya nem mer szólni a főbélőnek, mert fél, hogy a lányával együtt az utcára kerülnek. Aztán megtörténik a baj...

A szülői kötelességek ellátásának képtelensége

Több gyermek esetében előfordult, hogy a gyermekeit egyedül nevelő anya betegsége, esetleg halála miatt a gyermek számára nem volt más biztonságot adó megoldás, mint a gyermekvédelmi gondoskodás.

A gyermek életét közvetlenül veszélyeztető helyzet

Kétéves gyermeküket a szülők esténként egyedül hagyták a bezárt lakásban, míg ők a környék kocsmáiban éltek társadalmi életet.

Sokat elárul egy ország gyermekvédelmi rendszeréről, hogy kitől akarja megvédeni a gyermeket. A józan ész azt diktálja, hogy legtöbbször a szülőktől, gyakran önmagától, néha pedig harmadik személytől kell megóvni. A gyermek számára az a legszörnyűbb, amikor a szülője bántalmazza, hiszen a szülőtől mindig szeretetet, védelmet, gondoskodást, értelmi útmutatást, érzelmi támogatást vár. Teljes joggal. Ezért a legelfogadhatatlanabb, a legsúlyosabb áruulás, a legnehezebben feldolgozható élmény az, amikor a szülő bántalmazza a gyermekét.

A szülői bántalmazás háttere

Szinte minden bántalmazó szülőnél megfigyelhető az önbecsülés alacsony szintje, az érzelmi depriváltság (megfosztottság), a magányosság, az alacsony frusztrációtűrő képesség, nem ritka a depresszió.

A szülők gyakran hibás nevelési-gondozási mintákat hoznak magukkal, és a testi fenytés gyakorlatát örökitik generációról generációra. Vizsgálatok szerint többféle okból válik valaki bántalmazó szülővé.

Általában jellemző a bántalmazás az alacsony iskolázottsági szinten lévő, sok gyermeket nevelő szülők esetében. Ezek a családok a létminimum alatt élnek, nem esznek mindennap meleg ételt, mások levetett ruháit hordják.

Kevesebb a bántalmazó szülő az iskolázottabb, átlagos személyiségjegyeket mutató felnőttek esetében, akik kevesebb gyermekkel élnek együtt.

Gyakori a bántalmazó magatartás a másokat befolyásoló, megszállottként dolgozó szülő esetében is, a magas iskolai végzettsége ellenére. Ezekben a családokban a gyermekek jólétben, de szülői szeretet nélkül nőnek fel, és vannak köztük, akiket rendszeresen bántalmaznak.

Azokban a családokban, ahol a feleség passzív marad, és aláveti magát a házastárs minden kívánságának, a családfő gyakran veri a gyermekeket.

A gyermekotthonban

Bármilyen is az oka, hogy a gyermek bekerül a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe, az életében egy drámai, új, szokatlan esemény következik be. Azok a gyermekek, akik nem önmaguk kéri az elhelyezésüket, gyakran érznek félelmet, kiszolgáltatottságot a bekerülésük időszakában. Többek között ezért sem mindegy, hogy az eljárások során milyen pszichés hatások érik őket.

Bármely területén dolgozik valaki a gyermekvédelemnek, folyamatosan észben kell tartania, hogy a gyermek, aki ott ül vele szemben, valószínűleg elhagyatottnak, magányosnak és védtelennek érzi magát. Tudnunk kell, hogy a lehangosabban, legpimaszabbul kiabáló gyermek fél a legjobban.

A gyermekvédelem hőskorában a gyermekek többnyire azért kerültek ki a családi környezetből, mert a szülei a minimális létfenntartásukról sem tudtak gondoskodni. Éhenhalás ellen, vagy árvaság okán lettek gyermekvédő intézetek lakói.

Jelenleg a gyermekek nagy többsége nevelési anomáliák, erkölcsi veszélyeztetettség, elzüllés közvetlen veszélye, esetleg a kriminalitás irányába való elhajlás miatt kerül gyermekvédelmi gondoskodásba. Bár a törvény kimondja, hogy gyermeket anyagi okokból nem szabad a családjából kiemelni, a valóság ennél sokkal bonyolultabb.

Az otthonainkba bekerülő gyermekek esetében az anyagi nyomorúsággal rendszerint együtt járnak a magatartászavarok, súlyosabb esetben a személyiségzavarok. A legtöbb gyermek a családból hozta az alkoholista szülő viselkedési mintáját.

Gyermekeinknél a bekerülés első időszakában markánsan jelentkeznek az ideges tünetek: kézremegés, tic, gyakori fejfájás, grimaszolás, az agresszivitásig fokozódó indulatosság.

A felnőtt ember, amikor a gyermekotthonunk lakóival találkozik, afféle „nevelősködő magatartást” vesz fel. Általános szokás így kezdeni beszélgetést a gyermekekkel: „Hát aztán hogy viseled magad? Jól tanulsz az iskolában?” Ha rendszeresen „testközelben” vagyunk a gyermekekkel, hamar megtanuljuk, hogy felfüggesztjük a szokásos értékítéleteket, amelyeket ösztönösen, tanult automatizmussal alkalmazunk a gyermeki cselekedetekre. Mi, nevelők, megkaptuk a felhatalmazást arra, hogy kevésbé „szobatiszta” témákról is beszéljünk a gyermekekkel. Ha meg akarjuk ismerni a gyermekotthonok lakóit, együtt kell élnünk velük. Ha ez nem is jelenti azt, hogy éjjel-nappal együtt vagyunk, az biztos, hogy szinte egyetlen óra sem telik el úgy, hogy ne gondolnánk rájuk. A fülünkbe csengenek a szavaik, látjuk a grimaszaikat, és álmodunk a szemeikről.

Ha vesszük magunknak a fáradságot, akkor a rosszaság, butaság, csökönyösség, ellenségesség mögött meglátjuk azokat az érzelmeket, indulatokat és értelmes gondolatokat, amelyek a gyermek viselkedését irányítják. Ha látjuk az ösztönlényt a gyermekben, akkor nem gondoljuk azt, hogy pusztán illetlenül viselkedik.

Ha meg akarjuk érteni a gyermeket, meg kell őt ismernünk.

A mi kultúránkban a gyermeknek legkésőbb hároméves korára szobatisztának kell lennie. Négy-ötéves korára ismernie kell a bűntudatot, más szóval az illendő viselkedést, és bizonyos erkölcsi normákat be kell tartania. Hatéves korára ildomos iskolaéretté válnia. Tudjon egy helyben ülni 45 percet, kétszer 20 percet figyelni, valamint aktív résztvevőként érdeklődni a tananyag iránt.

Ha mindez rendben van, senki sem kérdezi, hogy a gyermeki lélek milyen belső átalakuláson ment keresztül, milyen lelki erőfeszítés árán született az eredmény. Általában csak a gyermeket nevelő felnőtt erőfeszítéseit vesszük figyelembe, azt a fáradságot méltányoljuk, amit ők kifejtene.

A felnőttek elégedetten figyelik, ahogyan a konok, értetlen, időnként minden erejével tiltakozó gyermekből a társadalom által elvárt erkölcs- és illemszabályoknak megfelelő fiatal válik.

Tudjuk, hogy a társadalmi követelményekhez való alkalmazkodás mind az egyénnek, mind a közösségnek az érdeke. A „vadhajtások nyesegetése”, a „szarvak letörése”, a „rossz hajlamok kiirtása”, és a többi negatívum kigyomlálása elsősorban szoktatás és tanítás kérdése. Tanulni vagy rászokni valamire vitathatatlanul nagy munka, ami nem kis fáradsággal jár.

Milyen is a „zacis gyermek?”

Kíváncsi, tudni vágyó, találó megjegyzései, túlradó érzelmei vannak. Kotnyeles, mindenben részt akar venni. Mindent észrevesz, és mindent szóvá tesz. Gyanakvó, kritikus, számon tartja és folyamatosan bírálja az eseményeket.

A gyermekotthonok lakóinak nagy részénél a szocializáció megrekedt egy bizonyos szinten. Az a gyermek, aki 10-14 éves kora között erős dohányossá vált, rászokott az alkoholra, rendszeresen tolvajkodik, csavarog, fantasztikusan tud hazudni, több-kevesebb rendszerességgel fogyaszt drogot, és esetleg túl van több szuicid kísérleten, nem nevelhető a hagyományos nevelési módszerekkel.

Gyermekeink állandósult dackorszakukat élik, provokatívak, néha döbbenetesen kritikátlan a magatartásuk.

A megközelítésük, a kezelésük, a nevelésük olyan speciális pedagógiai és pszichológiai ismereteket igényel, amelyek azt szolgálják, hogy a gyermek megtapasztalja, elhiggye és elfogadja, hogy a felnőtt valóban mellette áll, törődik vele.

Húzd meg – ereszd meg! Nevelés a „zaciban”

A gyermekvédelmi rendszerben dolgozó felnőttektől a munkájuk a szakképesítésen túl feltétlen jóakaratot, hálát nem váró áldozatkészséget, és meglehetősen jól fejlett humorérzékét kíván.

K. 16 éves nagyra nőtt, lakli kamasz fiú. Iskolába nem jár, hetente két-három napot dolgozik egy magánvállalkozónál. Ilyenkor bútorokat cipel. Szeretetteljes kapcsolat alakult ki közte és nevelője, J. néni között. A beszélgetés, vita hevében K. rámondul a nevelőre: „Kuss!”. A nevelő megkérdezi: "Miért mondd nekem ezt ilyen csúnyán?" K. zavartan néz.

"Miért, mit mondjak magának, hogy csöndben maradjon?"

"Ha egyszerűen azt mondod: J. néni, tessék csendben maradni, akkor csendben maradok, és meghallgatlak."

K. megígéri, hogy ezentúl így tesz majd.

A következő heves vita alkalmával egymás szavába vágva érvelnek. K. egyszer csak hirtelen elnémul, erősen elgondolkodik, majd azt kérdezi: "J. néni, mit is kell mondanom magának, ha azt akarom, hogy kuss legyen?"

Gyermekeink elbeszéléseiből tudjuk, hogy bár a kicsi korukban történt sorsdöntő események látszólag nyomtalanul múltak el, bizonyos érzések, benyomások kitörölhetetlenül megmaradtak bennük – talán egy életen át.

A családi, illetve az anya-gyermek kapcsolatok konfliktusai tartósan fixálódhatnak, és a gyermekotthonokban csak a külső viselkedés változik, a személyiség mélyebb rétegei nem gyógyulnak meg pszichológiai segítség nélkül.

Ezért tapasztalható a gyermekotthonok lakóinál az a jelenség, hogy a nyugalmas időszakokat rendszeresen váltja a személyiség belső egyensúlyának felborulása. Az elszenvedett sérülések nem adnak védeltséget a jövőbeli lelki sérülések ellen. Az ilyen súlyosan sérült gyermekek esetében a környezetváltozás nem hozza meg a felejtést, mindenképpen szükség van arra, hogy speciális pszichológiai, pedagógiai segítséget nyújtsunk a számukra.

A speciális pedagógiai ráhatásoknak valódi terápiás értéke lehet, de ez mindenképpen feltételezi a nevelő rátermettségét és a pszichológiai eljárások spontán alkalmazását.

Kollégáink közül többen a hétvégi éjszakai ügyeletben „dumapartit” rendeznek a gyermekotthon lakói számára. Ezeknek a beszélgetéseknek különös hangulatuk van, és különleges szerepük a gyermekeink életében.

Az éjszaka csendjében, a félhomályban, néha egy tálca zsíros kenyér, tea és keksz mellett, összébújva, az „akol melegben” folynak a beszélgetések.

Itt ismerjük meg azokat a fájdalmas élményeket, amelyeket a nappali világosságban nem biztos, hogy elmondanak a gyermekek.

T. karácsony előtt arról kérdezte a nevelőket, hogy milyen egy karácsony a normális családokban. Egyszerű szavakkal beszélgettek a hagyományokról. T. visszaemlékezett az otthoni karácsonyára. Ezeket mondta el: "A testvéremmel tornacipőben kimentünk délelőtt az erdőbe fenyőfát lopni. Amikor visszaérkeztünk, anyámék a fát bevitték a szobába, ahol az élettársával és a kisbabával laktak. Csak a szobát lehetett fűteni, ahol a baba volt. A karácsonyfát feldíszítették valami papírokkal, az ajtóból láttuk. Éhesek voltunk, zsíros kenyeret ettünk. Mi gyerekek a konyhában aludtunk. Nagyon fáztunk. Összebújtunk, még a nagykabátot is magunkra vettük. Sokáig viháncoltunk, aztán kijött a nevelőapánk, és jól elvert minket. Nesze neked karácsonyi ajándék! Nem sokkal ezután elszöktünk otthonról. Az utcán laktunk, én tartottam el a húgaimat, de büszke vagyok arra, hogy nem loptam sosem. Amikor már nem tudtam megetetni őket, bementünk az intézetbe."

Káros szenvedélyek jelenléte a gyermekotthonban

Dohányzás

Napjainkban a dohányzás egyre fiatalabb korban kezdődik. Némely kutatások szerint már óvodások között is találni olyan gyermeket, aki túl van az első szál cigarettán.

A dohányzás-megelőzési program több száz óvodában működik már. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a gyermekeink egyre fiatalabb korban kezdenek el füstölni. A gyermekvédelmi rendszerbe bekerülő gyermekek között az a ritka, aki nem erős dohányosként mutatkozik be.

A cigarettától felnőttébbnek érzik magukat, és aki dohányzik, annak van alkalma beszélgetni, a másikkal fordulni, rögtön tartozik valahová, jobb híján a dohányzók csoportjához.

A dohányzással kapcsolatos veszélyekkel keveset foglalkoznak a gyermekek. Oly sokan dohányoznak, férfiak és nők, idősek és fiatalok, hogy a gyermekekben fel sem merül, illetve el sem hiszik, hogy a dohányzás káros lehet. Mivel a súlyos betegségek csak hosszú távon jelentkeznek, a gyermekek (és gyakran a felnőttek is) úgy gondolják: ez az egy szál nem árt.

A gyermekek gyakran hangoztatják, hogy bármikor abba tudnák hagyni a dohányzást, ha akarnák. Ebbe kapaszkodtak bele egyik otthonunk dolgozói, amikor meghírdették, hogy aki leszokik a dohányzásról, az mehet a Balaton-átúszásra az otthonvezetővel.

Három fiú leszokott. A Balaton-átúszáson a fiúk kiszálltak menet közben, mert nem voltak kellőképpen edzetek. Mégis mindenki büszke volt rájuk, és ők is büszkék voltak magukra, mert legalább megpróbálták.

Alkohol

A családból kiemelt gyermekek jelentős részénél a kiemelés egyik leggyakrabban elhangzó indoka az alkoholizmus. A felnőttek jelentős része a problémák, feszültségek oldására, a konfliktusok kezelésére használja az alkoholt. A mai családok többnyire nem ismerik azokat a technikákat, amelyek segítenek a bánatokat, kríziseket enyhíteni.

A gyermekvédelmi rendszerben igyekeznünk kell a gyermekeknek az életstratégiák kialakításának módszereit tanítani, ezzel is adunk egy – a pohárnál jobb – eszközt a kezükbe. Iparkodnunk kell azon, hogy a gyermekeink elhiggyék nekünk: az „alkoholcsapdákat” el lehet kerülni. A gyermekotthonban élő gyermekek a bekerülésük idejére már megtanulták az áldozat-szerepet, és nincsenek tudatában annak, hogy az alkoholista szülő gyermeke szinte törvényszerűen alkoholista házastársat választ.

A gyerekek sokat szenvednek az alkohollal szorosan összefüggő, családon belül elkövetett erőszaktól, legyen az verés, vagy szexuális abúzus. Ennek ellenére a fiatalok életében rendszeresen jelen van az alkohol, nem szükséges hozzá ünnepi alkalom – a mindennapok velejárója. A túlzott alkoholfogyasztás mögött azonban mindig személyes problémák húzódnak meg.

Gyermekeinknél jól megfigyelhető és elkülöníthető a függővé válás négy szakasza.

Fontos a gyermekvédelemben dolgozók számára, hogy ezeket a szakaszokat jól ismerjék, mert ha tudjuk, hol tart a gyermek, akkor hatékonyabban tudunk segíteni neki.

1. szakasz: kipróbálás

Kamasz gyerekek gyakran próbálkoznak az alkohollal. Ivás közben megtapasztalják a kedélyállapotuk hullámlását. Szeretnék megtanulni, hogyan érezzék jól magukat az alkohol

hatására. Ez egyeseknek sikerül, másoknak nem. Vannak, akik rossz tapasztalatokat gyűjtenek be. Szédülnek, hányingerük van, és szörnyű fejfájásra panaszkodnak. A kellemetlen élmények miatt egy időre talán elmegy a kedvük a további próbálkozásoktól.

2. szakasz: rendszeres fogyasztás

Mire a gyerekek bekerülnek a gyermekvédelmi rendszerbe, már valószínűleg túl vannak a kipróbálás szakaszán. Ha kellemes élményeik voltak az első pohár elfogyasztásánál, akkor vágyódnak arra, hogy máskor is igyanak. Ők a társasági ivók, akik bizonyos alkalmakkor a poharazgatást választják. Ők azok, akik kontrollálni tudják, hogy mikor és mennyit igyanak.

3. szakasz: szenvedélyszerű ivás

A harmadik fokozatnál a kamasz gyerek már azért fog inni, hogy csökkentse vagy megszüntesse a rossz érzéseit. Iszik néhány pohárral, és közben azt gondolja, hogy a kialakult helyzete az oka az italozásának. Dühös a világra, és talán saját magára is.

Ebben az állapotban a serdülő gyermek gyakran elveszíti az önkontrollt. Lehet, hogy kivívja a többiek csodálatát, a középpontba kerül, amiért olyan sokat bír inni. Egy idő után emelni kell az adagot, mert a szervezet hozzászokik az alkohol mennyiségéhez.

Gyermekeink ebben a szakaszban szoktak a detoxikálóban kikötni.

4. szakasz: vegyi függőség

Ez a végső stádium, ekkor már alkoholfüggőségről, -betegségről beszélünk. Ebben a szakaszban végképp elveszett a kontroll. A fiatal már nem talál örömet az ivásban. A legtöbb, amit ettől a helyzettől remélhet, az, hogy amíg részeg, nem kínozzák a fizikai és lelki problémák.

Szerencsére a mi gyermekeink ritkán jutnak el ebbe a stádiumba, de be kell vallanunk, hogy ebben közrejátszik a fiatal életkoruk is.

Megjósolható, hogy aki kamasz korában rendszeresen alkoholizál, annak felnőtt korában komoly gondjai lehetnek az alkohollal, könnyen függővé válhat.

Drog

A gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek jelentős része kipróbálta már a drogot. A kamaszok szinte mindannyian túl vannak az első kóstoláson, mikorra a gyermekotthonba kerülnek. Gyermekeink egy része rendszeresen használ pszichotikus szereket, és egyre nő azoknak a száma is, akik függővé váltak.

Nagy odafigyeléssel és a segítség módjainak felkutatásával, óvatos szeretettel, az elfogadás, de meg nem engedés módszerével kell megközelítenünk a drog-témát.

Látnunk kell, hogy a gyermekeink a kezdeti kíváncsiságon, a „jó balhén”, a divaton túl problémamegoldásként is használják a drogokat. Sajnos inadekvát módokat választanak, és a buktatókat, az esetenként súlyossá váló következményeket csak későn ismerik fel, vagy ismertetjük fel velük.

A felnőttek felelőssége nem kevesebb, mint hogy alternatívákat keressenek a gyermekek számára az életükben jelentkező problémák kezelésére; hitelesen tudjanak értelmesebb célokat

mutatni a fiatalok számára; hihetővé tegyék, hogy az állami gondoskodásban lévő gyermeknek is van sikeres útja a társadalom által elfogadott életformához.

Mindezeket azért olyan nehéz elfogadtatni a gyermekekkel, mert a mondanivalónk ésszerű, logikus gondolatokat közvetít. De tudjuk azt, hogy a gyermekeink – mint minden ember – érzelmi lények, és az ő érzelmeik súlyos sérüléseket szenvedtek. Ezért csak azoknak a felnőtteknek a gondolatait, tanácsait fogadják el, akikről érzik, hogy szeretik őket.

Azt tapasztaltam, hogy ha gyanúnk van arra, hogy valamelyik gyermek drogot fogyaszt, érdemes sejtésünket nyílttá tenni. Ha a gyermek tudja, hogy a dolog „köztünk marad”, és úgy fogunk segíteni neki, hogy nem kerül a hatóságok látóterébe, őszintén elmondja, mikor, hol, mit fogyasztott. Ha nem kellő tapintattal kezeljük a kérdést, akkor a gyermekek „megmajmolnak” minket.

Az egyik gyermekotthonban a gyermekek gyakran célozgattak arra, hogy egyikük-másikuk drogozik. Az otthon dolgozói összefogtak, megbeszélték a helyi laboratóriummal, hogy a végére járnak a dolognak. Időpontkérés, utazás megszervezése, laboratórium, nyüzsgő gyermekcsapat, izgatott felnőttek. Mindenki azt találgatta, milyen új feladatokat jelöl majd ki a vizsgálati eredmény. A vizsgálat megtörtént, és minden gyermek eredménye negatív lett. A felnőttek ámuldoztak, a gyerekek vigyorogtak. Rajtunk. Az okos felnőtteken.

Aztán az éjszakai duma partikon lassan beavattak minket a titokba. Számtalan módját ismerik annak, hogyan játsszák ki a drog-tesztet. Így hát mi, felnőttek is gondolkozni kezdtük. Vásároltunk drog-teszteket, és házi vizsgálatokat végeztünk. Sajnos, azok közül mindegyik pozitív lett. A gyermekek azóta elfogadják a felkínált segítséget, és lassan kezd visszaszorulni a drog-fogyasztás.

A kriminalizálódott gyermekek

Azok a gyermekek, akiket mi nevelünk, egy személyben testesítik meg a vétkest és az áldozatot.

Amikor a fiataljainknak a törvény előtt kell felelniük az elkövetett cselekedeteikért, mindig hiányolom az egyensúlyt. Mi tudjuk, hogy a gyermekben egyszerre van jelen a bűnelkövető és az áldozat. Gyakran nem tartjuk méltányosnak azt az ítéletet, amelyet az igazságszolgáltatás kiró rájuk. Hiszen ahhoz, hogy igazságos ítélet szülessen, sok-sok kérdést kellene feltennünk azoknak, akik a gyermek életét felelőtlen, néha kegyetlen módon rossz irányba befolyásolták. Egy részletes és feltáró elemzés a gyermek sorsáról gyakran azt eredményezné, hogy nem lennénk képesek elmarasztaló ítéletet hozni. Ha hajlandók vagyunk alaposan szemügyre venni a hátteret, nyilvánvalóvá válnak a szocializációs folyamat zavarai és hiányosságai. Ezért pedig nem a gyermeket terheli a felelősség.

Gyermekeink személyiségét és a cselekedeteiket az a család, az a környezet határozza meg, ahol nevelkedtek, és ahol gyakran kriminalizálódtak is.

K. erősen problémás fiú volt, fő profilja a drog-kereskedelem, de ő maga is folyamatosan fogyasztotta a különféle tiltott szereket. Feljelentések tucatja gyűlt a rendőrségi aktákban, míg egyszer késő este nyolc rendőr jött a mindössze 60 kg-t nyomó fiúért. Hogy történt, hogy nem, a nyolc rendőr úgy vitte ki megbilincselve az ajtón, hogy a tömör ajtó leszakadt a keretéről. A

fiatal fiú feljelentést tett a rendőri erőszak miatt. A rendőrök feljelentést tettek hatóság elleni erőszak miatt.

Az ügyészség a gyermekotthon vezetőjétől pedagógiai véleményt kért K.-ról. Az otthonvezető leírta a gyermek hányatott életét, a valóságnak megfelelően. Korrekt módon jellemezte a gyereket, de az okokat is feltárta, amelyek a fiút oda vezették, ahol éppen tartott.

Alig küldte el faxon a pedagógiai jellemzést az otthonvezető, csörgött a telefon. Az ügyész volt. Azt kérdezte: mit kezdjen ő ezzel a jellemzéssel, nincs ember, aki meg ne könnyezné ennek a gyermeknek a sorsát. Az otthonvezető csak annyit tudott felelni: hát igen, ez meg az éremnek a másik oldala.

Ha pszichológiai szemszögből nézzük a gyermekeink életét, akkor pontosan látjuk, hogy az őket ért kedvezőtlen, tragikus, gyakran drámai hatások vezetnek a jellemzően antiszociális fejlődéshez, nevezetesen a bűncselekmények elkövetéséhez. Érzelmi szükségleteik kielégítetlenek, erkölcsi normáik fejletlenek maradnak. Gyakran megfogalmazzák, hogy nekik nincs kiért és nincs miért elfogadni a társadalom normáit. Az erkölcs, az etikai érzék nem épül be a személyiségükbe.

Szocializációjuk hiányait figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a fő jellemzők a viselkedészavarok, teljesítményzavarok, általános az alacsony iskolázottság, műveltségbeli elmaradásaik pedig szinte pótolhatatlanok.

Ezeket a gyermekeket speciális módszerekkel kell nevelni, nem véletlenül fogalmaz úgy a szakma: speciális szükségletű gyermekek.

Mire is van szüksége a gyermeknek?

Biztonságra. Az utcán közlekedve folyton azt hallom: az emberek félnek, nem érzik magukat biztonságban. Vajon eszünkbe jut-e ilyenkor, hogy a gyermekotthonokban, lakásotthonokban nevelkedő gyermekekben mennyivel erősebb ez a félelem?

A mi gyermekinket folyamatosan, hosszú időn át veszélyeztette a környezetük. Mi tagadás, agresszívek; ugyanakkor szeretetre vágyó gyermekek, akik elvesztették a bizalmukat a felnőttekben. Gyakran hibáznak, és nem tudják megtartani az értékes emberi kapcsolatokat. Döntéseiket hirtelen, meggondolatlanul hozzák, gyakran nem törődnek a következményekkel. Példaképeik általában nincsenek.

Ezeknek a gyerekeknek legalább a fele nem fejezi be az általános iskolai tanulmányait. Az iskolai pedagógiai véleményekben, amelyeket az állami gondoskodásban élő gyermekekről írnak, a legtöbbször előforduló kifejezések a következők: megbotránkoztató, közösségre veszélyes, nem fejleszthető, a közösségi normáknak ellenáll. Nevelőivel tiszteletlen, gyakran bántalmazza őket. Hiába hát minden jó szándék, előbb-utóbb úgymint bűnöző lesz belőle...

A "zacis" gyerekek is elismerésre vágnak, ugyanúgy, mint minden ember. Csakhogy az ő életükben oly sok a "nincs". Van viszont reményük, belső – gyakran fel nem ismert – értékeik, és vannak álmaik. Csodálatra méltó, hogy rendületlenül hisznek benne: egyszer megváltozik az életük, és a sorsuk jobbra fordul.

A nevelők

A gyermekotthonokba, lakásotthonokba felvételüket kérő nevelők mindannyian az elfogadó, segítő attitűddel dolgozó felnőttek közé tartoznak.

Nagyon fontos, hogy a nevelőnek legyen helyzetfelismerő képessége, és meg tudja választani a megfelelő viselkedési módokat. Lényeges továbbá a józan ítélőképesség, a gyakorlati érzék, a dönteni tudás, a jó felfogó képesség.

A pedagógiai és pszichológia tankönyvek felsorolják az ideális nevelő tulajdonságait.

A legilletékesebbek, a gyermekek, egy kutatás szerint más kívánatos tulajdonságokból állítottak össze listájukat.

Witty Worm 12 ezer 8-18 éves diákot kérdezett meg, milyen a jó nevelő. A legfontosabb jellemzők: megértő, együttműködő, demokratikus, kedves, türelmes, érdeklődő, kellemes külsejű, igazságos, nyugodt és következetes, alkalmazkodó, tud tanítani, érdeklődik a gyermek problémái iránt, van humora, stb.

Bár a gyermekek jellemzése életszerűbb, ezekben a hipotetikus konstrukciókban is a tökéletes és érett felnőtt mítosza van jelen.

A gyermek nézőpontjából a felnőtt racionális lény, de mi felnőttek tudjuk, hogy mindannyian magunkban hordozzuk sebzett gyermeki énünket is.

A gyermekotthonokban dolgozók olykor kényszernek érzik, ha meg kell büntetniük a gyermeket. Pontosan tudják, hogy értelmes szabályoknak lenniük kell, mégis gyakran nehezükre esik a szankciók meghozatala. Bizonytalanokká válnak a nevelési módszereik hatékonyságában, hiszen tisztában vannak vele, hogy az érintett gyermek vagy fiatal oly jól ismeri a büntetések tárházát, hogy a gyermeki lélek kínzása terén professzor lehetne. A mi gyermekeink annyi retorziót és erőszakot éltek meg, hogy a büntető nevelés bezárkózást, dacot vált ki belőlük.

És mégis... Szabályokra, és azok betartására, betartatására szükség van. Igaz, ha elmagyarázzuk a szabályok értelmét, talán jobban elfogadják azokat.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azoknak a felnőtteknek a szerepét sem, akik a lakóközösségükben körülveszik a gyermekeket. Nagyon fontos, hogy ezek az emberek ismerjék a gyermekotthonok, lakásotthonok életét és a gyermekeket.

Az egyik gyermekotthon közelében lakók levélben szőlították fel a város polgármesterét: tegyen meg mindent a gyermekotthon bezárása érdekében. Mert a gyerekek rosszak, hangosak, és bizonyára bűnözők is, mivel sűrűn látogatja az otthont a rendőrség.

Az otthon vezetői hamarjában meghívókat készítettek, melyben teára invitálták a szomszédokat, a gyermekeket pedig ellátták jó tanáccsal, ami így hangzott: legyetek egyszerűen önmagatok.

A vendégek zárkóztottan, mogorván érkeztek. Volt, aki a kabátját sem vetette le, s akadt, aki nem fogadta el a feléje nyújtott kezét.

Rövid bevezető után a gyermekek sorra elmondták, kik ők, honnan jöttek, és miért élnek gyermekotthonban. A harmadik gyermek bemutatkozásánál már enyhültek a tekintetek, és előkerültek a zsebkendők...

Végül is sikerült emberi módon megbeszélni, mik a legfőbb kifogások a gyermekek viselkedése ellen. A gyerekek megígérték, hogy próbálnak megváltozni, a felnőttek pedig bízni kezdtek bennük.

A gyermekek, jó szándékuk tanúságaként, kitakarították az árkokat, amikor pedig leesett a hó, havat lapátoltak. A nénik pedig időről időre bekopogtattak egy tálca süteménnyel, egy-egy üveg lekvárral.

A gyerekek ajándékai

Akik gyermekvédelemben dolgoznak, gyakran kapnak olyan ajándékot a gyermekektől, amely megerősíti a hitüket abban, hogy a sok-sok küzdelem, a sok kudarc ellenére mégis érdemes kitartóan szeretni és okos szóval nevelni a gyermekeket.

A gyermekotthon vezetője egy reggelen telefonhívást kapott T.-től, aki hadarva, a tőle megszokott vehemenciával adta elő a kérését: H. néni és J. néni péntek este 7-re tegye szabaddá magát, ne kérdezzenek semmit, de életbe vágóan fontos a dolog.

Péntek este a két nevelő megjelent az otthonban. Két fiú, T. és L. várta őket, öltönyben, nyakkendőben, a barátnőikkel együtt, akik szintén ünneplőbe öltöztek.

Elindultak, a felnőttek továbbra sem sejtették, hogy hová.

Egy jó hírű pizzériánál lehorgonyoztak a fiúk. (Mint kiderült, asztalt foglaltattak.) Uriember módjára lesegítették a hölgyekről a kabátot, széket toltak alájuk. A két felnőtt azon tanakodott, vajon esküvői tanúnak, vagy keresztanyának kérik fel őket.

Vacsorát rendeltek, ám ekkorra már a két nevelő nem bírt tovább a kíváncsiságával, megkérdezték: "Fiúk, mit ünnepelünk ma?"

A válasz így hangzott: "Csak szeretnénk megköszönni maguknak, hogy olyan sok mindent tettek azért, hogy embert faragjanak belőlünk."

A két felnőtt a meghiúsultság könnyeit nyelve, a torkában keletkezett óriási gombóccal küszködve alig bírt nekikezdeni a vacsorának. Mire a meghívó gyermek: "Na nehogy má' itt bőgni kezdjenek, aztán majd azt hiszik a pincérek, hogy bántottuk magukat!"